

UMANISMUL, PROGRESUL ȘTIINȚIFICO-TEHNIC ȘI FILOSOFIA OPERATIVĂ

Vasile Țapoc,
dr. hab. prof. univ. U.S.M.

Umanismul, în dezvoltarea sa, istoricește se identifică cu cea mai rodnică perioadă a dezvoltării culturii omenirii – Renașterea. În această perioadă se produce o cotitură radicală în istoria Europei. Cotitura, după cum era și firesc, se petrece în sfera culturii: științei, artei, învățământului. Datorită manifestării optimismului debordant, bazat pe cunoașterea realizărilor Greciei antice și practicarea credinței religioase, moștenite din Evul Mediu, iau avânt manifestările din diverse domenii ale vieții: artei, invențiilor tehnice, călătoriilor etc. În consecință, se poate afirma cu certitudine că fără cultura renescentistă nu s-ar fi produs modernitatea cu știința, economia și politica ei. E cazul să menționăm că modernitatea progresează în cunoașterea științifică, neglijând spiritul integral al culturii precedente. Ca rezultat apar fapte de neimaginat în cultura anterioară. Despre unul din ele scria Mircea Malița atunci când evoca imaginea unei *Biblie* arse pe jumătate, păstrată din secolul XVII în bibliotecile clujene. Ea provine din războiul de treizeci de ani care a adus Europei pierderi de vieți omenești. O carte care era și este menită să răspândească printre oameni ideea de prețuire a valorii umane a fost arsă în confruntările între diferitele fracțiuni care-și disputau interpretarea ei. „Disputa” istoricește documentată printr-o statistică îngrozitoare: „...40% din populația rurală a Germaniei și 30% din populația ei urbană a pierit cu acel prilej”[1]. Și aceasta s-a întâmplat în dispute despre o carte care condamna cruzimea și chema la toleranță.

Dar și umanismului renescentist, ca perioadă de trecere spre modernitate, după cum se știe, a cunoscut anumite perversiuni. Una din ele prezintă „cazul Machiavelli”. Autorul epigrafului, pus la începutul acestui material și care marchează criza umanismului, relatează despre faptul cum întemeietorul științei politice moderne Nicollo Machiavelli, în baza cunoașterii psihologiei omului de rând, recomandă conducătorului să folosească aceste cunoștințe în scopul manipulării politice a maselor. Referindu-se la N.Machiavelli, E.Spranger scrie: „Fondatorul clasic al politicii – bazându-se, desigur, pe modele antice – interpretează omul ca mecanism de instincte care poate fi manevrat datorită fricii de pedeapsă și a speranței în recompensă, și îl avertizează pe omul politic practic asupra pericolului de a idealiza omul. În politică, a cunoaște omul înseamnă a cunoaște „aplicabilitatea utilă” a indivizilor. Oamenii nu sunt decât piese de șah sau fișe de calcul”[2]. Astfel N.Machiavelli descoperă înaintea lui Fr. Bacon adevărul că „Știința-i putere”. Însă dacă, aplicată de ultimul la natură această

sintagmă axiologic e neutră, apoi apicată de primul la manipularea oamenilor ea capătă semnificație ideologică și amorală prin faptul că omul e coborât la rolul de mijloc, de instrument.

Comițându-se niște greșeli epistemologice inadmisibile, cum ar fi neglijarea deosebirilor calitative între științele naturii și cele socialumane, se ajunge și în contemporanietate la interpretări ale omului incompatibile cu umanismul. Astfel Gianni Vattimo într-un dialog cu profesorul de filosofia științei la Universitatea din Pisa Francesco Barone afirmă: „Prin faptul că devine tot mai capabilă în a manipula lucrurile, știința nu-și pierde din adevăr; dimpotrivă, câștigă adevăr în măsura în care schimbă însăși noțiunea de adevăr. Care nu mai înseamnă a descrie lucrurile așa cum stau ele, ci a le produce, a le institui, a le transforma potrivit unor idealuri, scopuri, interese, țeluri, *omenești* în sens larg ”[3]. Aici e evidentă identificarea oamenilor și a lucrurilor. Și dacă cu lucrurile putem manipula pentru a obține realizarea anumitor scopuri, cu oamenii ar trebui să se procedeze omeneste, prin crearea unor astfel de condiții, când ei în mod liber și-ar alege acțiunile potrivit unor idealuri, acțiuni prin care s-ar autorealiza. Să nu uităm că omul și comunitatea umană își datorează evoluția sau progresul, în primul rând, factorilor spirituali interni. Prin această afirmație nu se neagă influențele mediului, inclusiv al influenței altor comunități. Și aceste influențe au un specific inalienabil, acel de a fi culturale. Spre deosebire de animal, „omul a evaluat vertical” (L.Blașa), adică mereu s-a autodepășit prin creație și cultură.

Cultura și umanismul se condiționează reciproc. Cultura este înainte de toate un imens laborator în care se făurește întreaga scară de valori ale omului, unde se constituie matricea gândirii și acțiunilor creative. Fără valori nu există luare de decizii specific umane, elaborări ale preferințelor. Mircea Malița afirmă că cultura este principala componentă a identității unui popor, iar „afirmarea personalității proprii este pentru domeniul cultural ceea ce independența și suveranitatea sunt pentru domeniul politic”[4]. Astfel că pluralismul și diversitatea culturală trebuie să fie un test de umanism, de conlucrare și nu de conflicte. Culturile sunt surse fundamentale ale supraviețuirii. Ele sunt egale din punct de vedere al vocației lor și doar mijloacele de care dispun le fac inegale.

Pătrunsă de umanism funcționarea pluralismului cultural are loc doar în societățile avansate care asigură egalitatea șanselor în domeniul public și multiculturalitate în domeniul privat. Pluralismul nu trebuie să implice acordarea unor drepturi speciale în domeniul public. Într-o societate nici un individ nu trebuie să aibă mai multe sau mai puține drepturi (șanse) datorită apartenenței sale etnice. Sistemul educațional, după cum relatează John Rex[5], constituie unul din pilonii centrali ai integrării indivizilor în societate. În multiculturalități limba maternă are rolul de mediator inițial în procesul de instruire. Pregătirea inițială a copiilor trebuie, în scopul ocrotirii temeiului spiritual al formării identității lor culturale, să se facă în limba maternă, introducându-se în același

timp treptat limba oficială a țării, până ce aceasta va fi la fel de eficientă ca și limba maternă. În Republica Moldova, după cum se știe, acest act de umanism se respectă din partea statului nostru. Conștientizarea faptului că facilitatea integrării sociale interne (naționale), în condițiile pluralismului cultural, cere de la sectorul privat înțelegere și respectare a modului de viață democrat, dorință de a parcurge împreună calea de conviețuire, insistență de durată. Toate acestea vor deveni norme de conviețuire doar atunci când nu se va pune accentul pe național sau etnic, pe o orientare politică sau alta, ci pe valorile umane, pe instaurarea unui stat capabil să ofere securitate privată și publică, bunăstare și egalitate a șanselor pentru cetățenii săi.

Valorile proprii umanismului servesc la integrarea și dezvoltarea atât a întregii societăți, cât și a domeniilor și unităților de deservire a acesteia. Dar și la acest nivel apar nuanțe specifice doar timpurilor noastre. Să luăm o unitate dintr-un domeniu, spre exemplu, al ocrotirii sănătății. Peter F. Drucker scrie: „Spitalul de ieri nu cunoștea nici unul dintre „profesioniștii serviciilor de sănătate”, tehnicieni pentru raze X și laborator, specialiști în regim alimentar și terapie, lucrători sociali etc., iar acum folosește două sute cincizeci pentru fiecare sută de pacienți. Cu excepția câtorva surori, existau numai femei de serviciu, bucătărese și cameriste. Medicul era lucrătorul intelectual, având sora sa de ajutor”[6]. Despre ce ne vorbesc toate acestea? Mai întâi s-ar cere de menționat că *constituirea și dezvoltarea* medicinei e supusă unor condiții diferite. Astfel, constituirea medicinei ca „știință practică, experimentală” a obligat un efort de unificare. Dezvoltarea medicinei ca domeniu al „științei pure, teoretice” a necesitat o specializare îngustă, fără de care nu poate progresa știința. Specializarea vine să înlocuiască omul multilateral, „enciclopedic” cu omul specialist, cultura general-umană a primului, cu profunzimea unilaterală în cunoaștere a celui de al doilea [7]. **Astfel progresul științei a trebuit plătit cu prețul culturii**, adică a valorilor general-umane. Lucrul acesta s-a întâmplat din cauza priorității incontestabile acordate obiectului și obiectivității față de subiectul epistemologic în modernitate. Însă în secolul XX situația se schimbă. Problema raportului subiect-obiect, aflată în centrul reflexiei filosofice a părinților-fondatori ai mecanicii cuantice – W. Heisenberg, W. Pauli, N. Bohr care asemenea lui Ed. Husserl, M. Heidegger E. Cassirer - contestaseră separarea totală a acestora în conținutul adevărului obținut în cunoaștere. Prin aceasta se profilează o nouă abordare cultural-filosofică – **transdisciplinaritatea**. Metodologia transdisciplinarității se întemeiază pe trei principii de bază: „1. Existența, în natură și în cunoașterea de către noi a naturii, a diferite niveluri de realitate și percepție. 2. Trecerea de la un nivel de realitate la alt nivel de realitate se face cu ajutorul logicii terțiului inclus (elaborată de Șt. Lupașcu – V.Ț.). 3. Structurarea ansamblului nivelurilor de realitate este o structură complexă: fiecare nivel este ceea ce este pentru că toate celelalte niveluri există

în același timp”(8), principiu ce sugerează implicarea hermeneuticii inclusiv în cercetările din științele naturii.

Transdisciplinaritatea promovează și un nou tip de filosofie și filosofare ce le completează pe cele tradiționale printr-un plus de informații conținute în experiența vieții și e numită de B. Nicolescu „filosofie operativă” (9). Acesta, prin metodologia transdisciplinară, pune în acțiune potențialul funcțional integral al ființei umane. Și învățământul universitar a suferit o evoluție ciudată. Dacă la început universitățile erau centre elitare de constituire a științei și culturii, astăzi, în condițiile democratizării vieții sociale, ele cu greu își îndeplinesc „rolul de a răspândi și de a crea cultura”[10 În urma separării științei de cultură prin orientarea primei spre manipularea în producție a lucrurilor „...procesul de perfecționare a omului a rămas în urma perfecționării lucrurilor”[11 iar materializarea rezultatelor științei în arme de război, în condițiile declanșării în secolul XX a unor războaie cum n-a mai cunoscut omenirea, a redus la minimum valorile general-umane și chiar viața ca valoare. În asemenea condiții, odată cu criza culturii s-a devalorizat și învățământul universitar. Salvarea învățământului și umanismului rezidă în componenta umanitară a învățământului de la toate nivelurile inclusiv prin cea filosofică. Filosofia de rând cu știința, arta, religia este un bun destinat minții. „Chiar și în lumea actuală – susținea Bertrand Russell. – bunurile destinate minții sunt cel puțin la fel de importante ca și bunurile destinate corpului. Valoarea filosofică este de găsit printre bunurile destinate minții...”[12. Înrudită de celelalte elemente ale culturii filosofia se deosebește prin anumite calități de celelalte elemente, cum ar fi știința sau arta prin faptul că „filosofia este știința fără prejudecăți”[13, fiind în același timp și „știința primelor principii” (Aristotel), își păstrează, totodată, caracterul reflexiv și critic-analitic. Prin toate particularitățile ce-i sunt proprii filosofia orientează activitatea oamenilor spre valorile supreme, spre idealuri. Fiind pătrunsă de umanism, ea nu a putut să nu fie preocupată de întrebările: Ce este omul? Care este imaginea sa ideală spre care se îndreaptă întreaga sa activitate? De aici rezultă că școala, inclusiv superioară, trebuie să-l educe pe tânăr să înțeleagă prin intermediul culturii spirituale, al carei nucleu conceptual-metodologic îl formează filosofia, că de calitatea maturității umanului din el depinde sensul pe care îl dă lumii. După cum scrie Vasile Pârvan: „Confraternitatea Universității noastre trebuie să înțeleagă viața ca o luptă pentru mai mult gând. Spontaneitate, originalitate, însuflețire, spiritualizare a întregii noastre munci ordonate în viață. Iar spiritualitatea aceasta a vieții valorificată după unitatea de măsură supremă: etern valabilul uman, să fie legea perpetuă a deosebirii inertului de viu, animalicului de uman, naturalului de cultural, materialului de spiritual. Întru început era rațiunea. Și rațiunea supremă era la Dumnezeu și Dumnezeu era rațiunea supremă. Socrate, Platon...și Kant n-au putut găsi altă înțelepciune

decât asta”[14) Din aceleași motive un profesor de la Universitatea „M.V.Lomonosov” din Moscova compară efectul excluderii filosofiei, ca disciplină didactică din Universități cu condamnarea la moarte a acestora prin împușcare [15. Și profesorul are dreptate deoarece fără filosofie studentul va fi lipsit de posibilitatea formării culturii gândirii în baza căreia ar putea imagina idealurile umaniste, locul acestora ocupând concepțiile vulgare asupra lumii și vieții umane. La rândul ei moartea Universității, care este și trebuie să rămână „institutul cel mai înalt de cultură din stat” (16) ar emna și moarte prin decapitare a culturii. Omenirea a fost, este și va fi în permanentă devenire prin educație, adică prin asimilarea și crearea culturii de către om care o reprezintă și totodată trebuie să-și asume responsabilitatea de starea omenirii.

Educația transdisciplinară. Constituirea culturii transdisciplinare, despre care s-a menționat mai sus, ar permite realizarea unui nou tip de educație. Comisia internațională pentru educație în secolul XXI, de pe lângă UNESCO a elaborat un raport() ce pune accent pe patru piloni: a) a învăța să cunoaștem, b) a învăța să facem, c) a învăța să trăim împreună, și d) a învăța să fim, comentate și dezvoltate B. Nicolescu în compartimentul *Evoluția transdisciplinară a educației* a lucrării sale *Noi, particula și lumea*. În abordarea transdisciplinară se manifestă o **transrelație**, care leagă cei patru piloni ai noului model de educație și care își are sursa în propria noastră natură de ființă umană. B. Nicolescu menționează: „Această transrelație este ca acoperișul care se sprijină pe cei patru stâlpi ai unei case. Dacă unul singur dintre ei se prăbușește, întreaga casă se prăbușește, cu tot cu acoperiș. Iar dacă nu există acoperiș, casa se dărâmă. O educație viabilă nu poate fi decât o *educație integrală a omului*. O educație care se adresează totalității deschise a ființei umane, și nu unei componente din ea”(8,p.246).

Referințe bibliografice:

1. Mircea Malița, *Umanismul secolului al XX-lea* – în: Mircea Malița, *Idei în mers*, volum 2, București: Ed. Albatros, 1981, p.8.
2. Citat după: George Uscătescu. *Proces umanismului*. București: Ed. Politică, 1987, p.152.
3. Gianni Vattimo, *Filosofia la timpul prezent. Convorbiri cu Francesco Barone* ș.a. în tr. de Ștefania Mincu, Constanța: Ed. Pontică, 2003, p.50.
4. Mircea Malița, *Omul și problemele vitale* – în: Mircea Malița, *Op. cit.*, p. 164.
5. John Rex, *Rasă și etnie*, București, 1998.
6. Peter F. Drucker, *Eficiența factorului decizional*. Tr. de Petru Szemety, ed. „Destin”, 1994, p. 13.
7. Josse Ortega y Gasset, *Barbaria „specializării”* – în: Josse Ortega y Gasset, *Revoluția maselor*. Tr. de Coman Lupu, București: Humanitas, 1994, pp. 129-135.
8. Basarab Nicolescu, *Noi, particula și lumea*. Tr. de Vasile Sporici. – Iași: Polirom, 2002, p. 240-241.

9. Basarab Nicolescu, Michel Camus, *Rădăcinile libertății*. Tr. de Carmen Lucaci.- București. Ed. Curtea Veche. 2004, p. 87.
10. Petre Andrei, *Criza culturii și rolul Universității* – în: Petre Andrei, *Sociologia revoluției. Studii de sociologie politică*. Iași: Polirom, 1998, p. 200.
11. Ibidem, p. 199.
12. Bertrand Russell, *Problemele filosofiei*. Tr. de Mihai Ganea, Ed. A 3-a, București: BIC AIL, 2004, p. 132.
13. Mircea Florian, *Filosofie generală. Metafizică și epistemologie*. București: Ed. Garamond Internațional, 1995, p. 28.
14. Vasile Pârvan, *Datoria vieții noastre* – în: *Idealul universității moderne*. Prelegeri inaugurate la Universitatea din Cluj în perioada interbelică (1919-1940), Cluj-Napoca, 1994, p. 72.
15. В. А. Бочаров, „Расстрел высшей школы”// *Вестник МГУ, Серия 7.Философия* 2005, Nr. 1 с. 125-129.
16. Petre Andrei, *Op. cit.*, p. 202.

DIMITRIE CANTEMIR: DIMENSIUNI UMANISTICE ÎN „HRONICUL VECHIMEI A ROMANO- MOLDO-VLAHILOR”

Dumitru CĂLDARE, Doctor habilitat în filozofie
Universitatea de Stat din Moldova

Dimensiunile umanistice ale gândirii social-politice și filozofice din perioada când a activat Dimitrie Cantemir nu trebuie concepute numai ca o simplă amplificare sau aprofundare a cunoștințelor despre societate. Valoarea și conținutul acestor orientări reprezentau, de fapt, un proces de constituire a unei noi concepții despre om, o încercare de a situa în alte coordonate corelația om-societate, corelația om - natura, precum și corelațiile interumane. Examinată în sens de continuitate, perioada istorica dată se caracterizează printr-o separare a lumii externe de cea internă, a concepțiilor și doctrinelor despre lucrurile exterioare de care omul este în permanență influențat, de lumea emotivă a omului care, în viziunea cărturarilor timpului, contribuie în mod nemijlocit la apropierea omului de divinitate. Concepută astfel, natura poate exista numai ca o sumă de fenomene, de care omul se interesează în măsură în care ea posedă pentru el un anumit sens divin, iar Universul reprezentînd o ordine neschimbătoare, este consemnat într-un mod specific.

Considerăm însă, că principalul rezidă în faptul că D. Cantemir, prin operele sale, a conceput epoca în care a activat ca o epocă cu adevărat umanistă. În viziunea cărturarului-enciclopedist, umanistul generează lumină și perspective în dezvoltarea societății, este o călăuză vrednică în viața oamenilor, opusă